УДК 327.82:33.021

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.23>

САНКЦІЇ США ТА ЄС ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДЕОКУПАЦІЇ КРИМУ

Євгенія Горюнова

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
кафедра філософії та історії
вул. Д. Маккейна, 33, м. Київ, Україна*

У статті на основі синергетичного підходу проаналізовано вплив санкцій США та Європейського Союзу на ситуацію в окупованому Російською Федерацією Криму в контексті майбутньої деокупації півострову. Визначено, що кримський формат санкцій має значно більший формат, бо, на відміну від загальних антиросійських обмежень, охоплює такі сфери, як телекомунікації та транспорт. Однак «кримські санкції» обмежені географічними кордонами півострову, але вони розповсюджуються на російські компанії, що співпрацюють з окупованим Кримом.

З'ясовано, що внаслідок суворого обмеження експортно-імпортних операцій з Кримом зовнішньоторговельний баланс півострова скоротився в десятки разів. Санкції проти кримських портів призвели до скорочення вантажообігу та зростання їхньої збитковості.

Зазначено, що через санкції іноземні інвестиції в економіку Криму майже зникли, а головний інвестор – російський бюджет – вкладає більшу частину коштів у масштабні інфраструктурні проекти, що не впливає на поліпшення соціально-економічної ситуації на півострові. Відповідно, доходи кримських підприємств зменшуються, а збитки зростають.

Внаслідок санкцій Крим позбавлено розгалуженої банківської системи, що робить ставки по кредитах вищими, ніж у регіонах РФ. Півострів відключено від системи SWIFT, що унеможливує міжнародні грошові перекази та роботу платіжних карт на півострові, окрім тих, що випущено в Росії.

На півострів не заходять російські ритейлери та нафтотрейдери, тому й ціни на товари та пальне в Криму вищі, ніж у сусідніх регіонах РФ. Через співпрацю з кримськими підприємствами низка російських підприємств потрапила під санкції ЄС та США, що примушує їх відмовлятися від бізнес-зав'язків із півостровом. Відповідно, кримські компанії втрачають замовлення, а їхніх робітників скорочують.

Але через потужну репресивну систему, яку Росія сформувала на окупованій території, соціальних протестів не відбувається – незадоволені кримчани залишають півострів.

Визначено, що подальша деокупація півострову неможлива без посилення санкційного впливу на Росію та об'єднання пакетів санкцій за анексію Криму та агресію на сході України.

Ключові слова: США, Євросоюз, Росія, анексія, санкції, Автономна Республіка Крим, Севастополь, соціально-економічна ситуація.

У сучасному світі на тлі відмови від воєнних засобів вирішення міжнародних конфліктів колективні санкції стали дієвим засобом впливу на держави, які нехтують нормами міжнародного права. Особливо роль санкційної політики зростає щодо ядерних держав, бо застосування проти них будь-якої військової сили для відновлення статус-кво неможливо через непередбачувані наслідки в планетарному масштабі. У ситуації з Російською Федерацією, яка у березні 2014 р. анексувала АР Крим і місто Севастополь та втрутилась у внутрішні справи на сході України, санкції стають де-факто єдиним інструментом впливу

на російську владу з метою примусити відмовитися від агресивної політики та звільнити окуповані території.

Проблематика міжнародних санкцій є предметом дослідження багатьох політологів та економістів. Теоретичні аспекти застосування міжнародних санкцій досліджують Н. Бапат, Т. Хенрік, К. Морган, Ж.-М. Бленчард, Н. Рипсман. Безпосередньо вплив санкцій ЄС та США на Російську Федерацію аналізують європейські (П. Бейкер, С. Оксенстерн, П. Олссон) та російські фахівці (К. Холодилін, О. Нечунаєв, О. Ільїна, М. Рогов, М. Стрежнева, І. Шепелев тощо). Серед українських учених дана проблематика знайшла відображення в працях М. Гончара, К. Зарембо, І. Іванникової, А. Клименка.

Мета статті – комплексний аналіз впливу західних санкцій (ЄС та США) на соціально-економічну ситуацію в Криму в контексті майбутньої деокупації півострову.

Методологічною основою дослідження є синергетичний підхід, який вимагає аналізу впливу різних чинників на ефективність західної санкційної політики щодо Росії. Як слушно зазначає багато дослідників, санкції мають реальний ефект (можуть змінити політичну поведінку актора) тільки тоді, коли їхня ціна дійсно висока [1, с. 89]. По-друге, успіх санкцій залежить від їхньої тривалості – чим довше діють санкції, тим більше шансів на зміну політичної поведінки відповідної держави. Хоча з часом держава може пристосуватися до обмежень [2, с. 171]. По-третє, авторитарні режими набагато краще адаптуються до санкцій, але вони також чутливі до протестних акцій, які можуть збільшуватися на тлі погіршення соціально-економічної ситуації в країні [3, с. 101].

Західні санкції проти РФ мають три ключових виміри: політико-дипломатичний, персональний та економічний. У межах першого на тлі російської окупації та подальшої анексії Криму було призупинено членство РФ у «Великій вісімці», інші партнерські домовленості та договори із взаємного інвестування, переговори щодо спрощення візового режиму тощо. Персональні санкції вводяться проти тих осіб, дії яких порушували суверенітет і територіальну цілісність України. Їм забороняється в'їзд до країн, що ввели санкції, а їхні активи заморожуються. Але найбільш важливим є третій вимір санкцій – економічний, який спрямовано проти ключових експортних галузей РФ – нафтогазового сектору та ОПК. Відповідно, забороняється експорт російської зброї, обмежується постачання до РФ обладнання та технологій для видобутку нафти. Санкції також розповсюджено на низку російських банків, яким обмежено доступ до послуг на західних фінансових ринках. Станом на 1 лютого 2020 р. під санкції США потрапило 469 юридичних осіб з РФ, під санкції ЄС – 68. Частина з них є в обох санкційних списках [4].

Перші санкції проти РФ були введені США та ЄС на тлі анексії Криму – у березні 2014 р. Основою американських санкцій стали укази (13660, 13661 та 13662) президента США Б. Обами, якими вводяться персональні та секторальні санкції (переважно щодо російського ОПК). ЄС запровадив санкційний режим 18 березня 2014 р., коли Регламентом Ради Міністрів ЄС 269/2014 було введено персональні санкції проти осіб, дії яких загрожували територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України.

Протягом 2014 р. ЄС та США вводять низку обмежень окремо для Криму та російських компаній, які співпрацюють з окупованим півостровом. Указом 13685 президента США Б. Обами у грудні 2014 р. забороняється торгівля з окупованим Кримом та інвестиції в економіку півострову. 23 червня 2014 р. ЄС забороняє імпорт кримських товарів, а 30 липня – експорт європейських товарів на півострів (у сфері енергетики, телекомунікацій та транспорту). Санкції також поширюються на інвестиції в ці галузі, супутні технічні та фінансові послуги. 18 грудня 2014 р. ЄС будь-які інвестиції та кредитування кримських підприємств, а також співпрацю в туристичній галузі. Протягом

2015–2020 рр. списки доповнюються новими персоналіями та юридичними особами з Криму та Росії.

Таким чином, західні санкції щодо Криму мають більший масштаб, охоплюючи, крім енергетики, транспортну сферу та телекомунікації, а також фактично забороняють торгівлю та бізнес-стосунки з окупованим півостровом.

Першою від санкцій Заходу постраждала зовнішня торгівля Криму: протягом 2014–18 рр. кримський експорт до ЄС впав з \$197,96 млн у 2013 р. до \$35 тисяч. Експорт кримських товарів до США знизився з \$27,9 млн до \$3 тисяч. Імпорт з ЄС до Криму (АРК та Севастополь) скоротився в 16 разів – з \$263,8 млн у 2013 р. до \$16,2 млн у 2018 р. Американський імпортер майже зник: у 2018 р. він дорівнював \$146 тис. проти \$4,8 млн напередодні анексії [5; с. 497, 544; 6].

Політика західних країн певним чином впливає на інші держави. Незважаючи на те, що Туреччина офіційно не приєдналася до санкцій проти РФ, але імпортер товарів з Криму впав з \$52,3 млн у 2013 р. до \$2,4 млн у 2018 р. Китай, який на Генасамблеї ООН не голосував за засудження анексії Криму, скоротив торгівельний оборот із Кримом з \$492,5 млн до \$3 млн [6].

Внаслідок цього скорочується рентабельність експортних кримських підприємств. Часткова заборона європейського імпорту (обладнання та технологій) примушує РФ шукати «сірі схеми». Турбіни німецької фірми Siemens, які росіяни намагалися видати за продукцію спільного підприємства, були ввезені вночі, щоб уникнути широкого розголосу.

Через заборону інвестувати в окупований півострів іноземні інвестиції в Крим майже зникли, а інвестори швидко вивозять капітали. У 2013 р. в прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку Криму (АРК та Севастополь) становили \$1800,1 млн, а темпи їх зростання протягом 2011–13 рр. дорівнювалися 110–140% [5, с. 716]. Зазначимо, що в цьому портфелі на долю РФ припадало 23%. Після російської окупації, протягом 2014–18 рр. прямі іноземні інвестиції в АРК становили \$72 млн, а вивезено було \$168 млн [7, с. 360].

Відповідно, головним інвестором у кримську економіку стає російський бюджет – його частка в загальному обсягу капіталовкладень зростає до 60–70% в АРК, та 85% – у Севастополі. Протягом 2014–19 рр. в економіку Криму було вкладено 663,2 млрд рублів (\$10,7 млрд), з яких виключно бюджетних коштів – 355,9 млрд рублів (\$5,9 млрд) [8].

Одночасно на тлі західних санкцій знижується надходження іноземних інвестицій до самої Росії, а вивіз капіталів із країни збільшується. Якщо у 2013 р. сума прямих іноземних інвестицій у РФ становить \$69,2 млрд, то у 2015 р. – тільки \$6,9 млрд. Загалом, протягом 2014–18 рр. росіянам вдалось залучити до країни \$98,8 млрд інвестицій, а виведено з країни було майже у два рази більше – \$170,2 млрд. Відповідно, реальні іноземні інвестиції в економіку країни становили \$71,4 млрд [9]. Тобто російські капіталовкладення в Крим за часи анексії становили 15% від суми реальних іноземних інвестицій до РФ.

Але російські кошти не допомагають розвитку кримської економіки, бо спрямовані на реалізацію інфраструктурних проектів – будівництво мосту через Керченську протоку та траси «Таврида» від Керчі до Севастополя, модернізацію енергетичної мережі (енергомист із Кубані, нові енергоблоки на ТЕС) та системи водопостачання (буріння свердловин та прокладка водогонів півостровом). На ці заходи спрямовано понад 80% коштів федеральної цільової програми (ФЦП) із загальним бюджетом у 961,2 млрд руб. На розвиток кримської промисловості в ній закладено тільки 5,2 млрд рублів (0,54% загального обсягу ФЦП) [10].

Відповідно, жодного прориву в економічному розвитку півострова не відбулося: саме тому частка податків від кримських підприємств у бюджеті Криму не перевищує 3,7%

його доходної частини [11]. «Кримській міст», на будівництво якого були витрачені сотні мільярдів рублів, не змінив ситуації з цінами на півострові: вони вище, ніж у сусідніх регіонах РФ. Вартість мінімального набору продуктів харчування в окупованій АРК на 6%, а в Севастополі на 9% перевищує середній показник у Південному федеральному окрузі [12, с. 216]. Це пов'язано як з особливостями логістики, так із небажанням крупних російських торгових мереж заходити до Криму через загрозу санкцій. Аналогічним чином на півострів не заходять російські нафтотрейдери, внаслідок чого ціні на паливо дорожче, ніж у російських регіонах. Вартість бензину на 2–5,4%, а дизельного палива – на 8,6% вище, ніж у сусідньому Краснодарі [13].

За часи анексії суттєво змінилась банківська сфера: російські банки через побоювання санкцій не заходять до Криму та не хочуть мати зв'язків із кримськими банками. Після анексії та залишення півострову українськими банками кількість фінансових установ скоротилася майже у 2 рази: з 67 у 2013 р. до 36 у 2015 р. (34 банка з російською реєстрацією та 2 з кримською). Але протягом 2015–18 рр. переважна частина російських банків також зникає: 5 пішли через санкційні ризики, 24 банки були позбавлені ліцензії Банком Росії [14, с. 18]. Протягом 2019 р. ще 2 банки перейшли під контроль найбільшого банку Криму – Російського національного комерційного банку (РНКБ).

Усі кримські банки знаходяться під західними санкціями, відключені від системи SWIFT та не можуть супроводжувати експортно-імпортні операції. Невелика кількість банків та їхні обмежені фінансові ресурси роблять кредити для бізнесу та населення досить дорогими: якщо в РФ середня кредитна ставка для малого та середнього бізнесу становить від 9,6 до 10,3%, то РНКБ у Криму пропонує кредитування під 11,8–14,9%. До того ж через санкції на півострові неможливо розраховуватися платіжними картками, випущеними за межами РФ, кримчанам складно здійснювати покупки в інтернет-магазинах тощо.

Санкції вплинули й на роботу тих кримських підприємств, які потрапили до списків ЄС та США. Першими обмежувальні заходи було введено проти кримських компаній, які незаконним шляхом змінили власника (були націоналізовані російською владою Криму). Це енергетичні підприємства («Чорноморнафтогаз» та «Феодосійське підприємство із забезпечення нафтопродуктами»), інфраструктурні об'єкти («Керченська поромна переправа», «Севастопольський морський торговий порт», «Керченський морський торговий порт» та інші порти Криму), виноробні підприємства («Масандра», «Новий світ», «Магарач»). Пізніше до санкційного списку США потрапили будівельна компанія «Консоль-строй», що належить спікеру окупаційного парламенту Криму В. Константинову, сімферопольській завод «Фіолент», що виконує російські оборонні замовлення, та інші підприємства.

Усього до під санкціями США на даний час знаходиться 40 кримських юридичних осіб, під санкціями ЄС – 17. Деякі компанії перебувають в обох санкційних списках. Також західні (переважно американські) санкції розповсюджуються на російські компанії, які співпрацюють із Кримом, особливо у сфері будівництва військових кораблів (ЗАО «Ярославский судостроительный завод», АО «Зеленодольский завод имени А.М. Горького», ЗАО «Звезда», АО «Концерн «Океанприбор») тощо). Через діючі санкції або їх загрозу російські підприємства поступово скорочують контакти з Кримом, що призводить до зриву термінів виконання робіт або взагалі до перевозу майже готових суден до інших російських підприємств. Відповідно, кримські підприємства втрачають замовлення, робочі не отримують зарплату та масово звільняються. Через це в Керчі на заводі «Залів» робітники наприкінці травня 2020 р. пообіцяли безстроковий страйк.

Але найбільш серйозного удару санкції нанесли кримським портам, які Україна закрила для заходу суден ще у 2014 р., а ЄС та США ввели щодо них санкції. Безумовно,

що не всі дотримуються санкцій, але кількість порушників через побоювання втратити ліцензію з кожним роком знижується – з 85 у 2014 р. до 15 у 2019 р. [15]. У 2017 р. Туреччина, яка не приєдналась до антиросійських санкцій, також заборонила своїм судам заходити до портів Криму.

Через занепад зовнішньої торгівлі півострову та санкції кримські порти втратили значну частину вантажообігу: перевалка вантажів у порту Севастополя скоротилася з 6 млн тон у 2013 р. до 200 тисяч тон у 2018 р. [16]. Відповідно, збитковість кримських портів у 2016 р. зросла до 412 млн рублів [17], а у 2018 р. чорноморські порти РФ, до складу яких включили кримські, зазнали збитків на 760 млн рублів [18]. Внаслідок цього в лютому 2020 р. в Криму були анонсовані масові скорочення працівників портів – понад 600 людей, яким пропонують роботу в інших портах РФ – порту «Певек» на Чукотці або в порту «Усть-Луга» на Балтиці [19].

У таких умовах населення Криму починає масово залишати півострів у пошуках роботи. Якщо у 2015 р. з окупованих АРК та Севастополя поїхало за межі півострова 19 979 чоловік (15 914 з АРК), то в 2019 р. на 40% вище – 32 446 (22 849 з АРК). У порівнянні з доанексійним періодом міграція з півострова зросла на 58% [6; 20, с. 273].

Однак чекати масових протестів у Криму найближчим часом не варто: за рейтингом протестної активності в РФ півострів знаходиться в «жовтій» зоні (помірний рівень активності) [21]. Це зумовлено низкою факторів. По-перше, рівень протестної активності в Криму завжди був невисоким. По-друге, політика Росії спрямована на залякування місцевого населення: примусова депортація з Криму активістів, формування та підтримка провладних громадських організацій, заборона акцій або переслідування їхніх організаторів. Так, депутат міської ради Алушти П. Степанченко потрапив у СІЗО на 3 роки з мирної акції проти забудови узбережжя міста в червні 2016 р.

Висновки. Західні санкції мають як безпосередній (банкрутство підсанкційних підприємств, відмова російських компаній та банків від співпраці з півостровом), так і опосередкований вплив на соціально-економічну ситуацію в Криму (високі ціни на товари та банківські відсотки, міграція населення з півострову тощо). Зауважимо, що ефективність санкцій підвищується на тлі їх розширення і продовження. Загроза санкцій примушує російські підприємства припиняти або суттєво скорочувати співпрацю з Кримом.

Відповідно, санкції знижують власні економічні можливості півострову та підвищують ціну його утримання для Росії, бюджет якої стає головним інвестором для окупованого Криму. Подальше підвищення навантаження для російського бюджету буде мати негативні соціальні наслідки для самої Росії та може спровокувати соціальні протести в країні, які можуть призвести до серйозної трансформації в державі. Відповідно, в умовах соціально-економічної кризи в РФ ситуація на окупованому півострові може радикально змінитися.

Процес деокупації Криму вимагає не тільки продовження, але й посилення санкційної політики ЄС та США щодо Росії. Водночас послаблення санкцій, введених через російську агресивну політику на сході України, призведе до зниження ефекту «кримського пакету». Відповідно, результативність західних санкцій у процесі деокупації Криму залежить від їхньої масштабності, системності та довготривалості.

Список використаної літератури

1. Determinants of Sanctions Effectiveness: Sensitivity Analysis Using New Data / N. Bapat et al. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*. 2013. Vol. 39. P. 79–98.

2. Economic Sanctions Reconsidered / G. Hufbauer at al. Washington DC, Peterson Institute for International Economics? 2009. 248 p.
3. Major S. Timing Is Everything: Economic Sanctions, Regime Type, and Domestic Instability. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*. 2012. Vol. 38. P. 79–110.
4. Гучакова Т., Клименко А., Корбут О. Як діють кримські санкції. URL: <https://www.blackseanews.net/read/163437> (дата звернення: 20.05.2020).
5. Статистичний збірник «Регіони України 2014». Київ, 2014. Частина 2. 733 с.
6. Официальный портал Южного таможенного управления РФ. URL: <http://yutu.customs.ru/folder/141062> (дата обращения: 20.05.2020).
7. Статистический ежегодник Республики Крым. 2018. Симферополь, 2019. 385 с.
8. Управление федеральной службы государственной статистики по Республике Крым и городу Севастополю. URL: <https://crimea.gks.ru/> (дата обращения: 18.05.2020)
9. Аналитики ЦБ объяснили трехкратный обвал иностранных инвестиций в Россию. URL: <https://www.rbc.ru/economics/13/05/2019/5cd981989a7947252f589b47> (дата обращения: 24.04.2020).
10. Сайт ФЦП «Социально-экономическое развитие Республики Крым и города Севастополя до 2022 г.». URL: <https://fcp2020.ru/> (дата обращения: 24.05.2020).
11. Открытый бюджет Республики Крым. URL: <http://budget.rk.ifnmon.ru/byudzheta-dlya-grazhdan/byudzheta-respubliki-krym/dokhody-byudzheta> (дата обращения: 10.05.2020).
12. Республика Крым в цифрах. 2019. Симферополь, 2020. 218 с.
13. Анатолий Радченко. Крымское горючее ждет первых поездов. URL: <https://oilcapital.ru/article/general/25-12-2019/krymskoe-goryuchee-zhdet-pervyh-poezdov> (дата обращения: 19.05.2020)
14. Гучакова Т., Клименко А. Соціально-економічна ситуація в окупованому Криму, 2014-2018. Київ, 2019. 28 с.
15. Гучакова Т., Клименко А., Корбут О. Як діють кримські санкції. URL: <https://www.blackseanews.net/read/163437> (дата звернення: 20.05.2020).
16. Севастопольский морской порт за 5 лет сократил грузооборот в 30 раз. URL: https://cfts.org.ua/news/2019/01/28/sevastopolskiy_morskoy_port_zh_5_let_sokratil_gruzooborot_v_30_raz_51404 (дата обращения: 12.05.2020).
17. Порты Крыма побили рекорды по убыткам. URL: <https://portnews.ru/comments/2683/> (дата обращения: 21.05.2020).
18. Чорноморські порти Криму зазнали збитків через санкції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2706259-cornomorski-porti-krimu-zaznali-zbitkiv-cerez-sankcii.html> (дата звернення: 22.04.2020).
19. Минтранс РК объяснил массовые сокращения в «Крымских морских портах». URL: <https://rg.ru/2020/02/13/reg-ufu/mintrans-rk-obiasnil-massovye-sokrashcheniia-v-krymskih-morskih-portah.html> (дата обращения: 21.05.2020).
20. Демографічний щорічник «Населення України за 2013 рік». Київ, 2014. 296 с.
21. Рейтинг протестной активности регионов России, апрель 2019 года. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2626970.html> (дата обращения: 21.05.2020).

US AND EU SANCTIONS AGAINST RUSSIAN FEDERATION IN THE CONTEXT OF CRIMEA DE-OCCUPATION

Yevheniya Horiunova

V. I. Vernadsky Taurida National University,

Department of Philosophy and History

D. McCain str., 33, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the impact of US and European Union sanctions against the Russian Federation on the situation in Crimea in the context of the future de-occupation of the peninsula.

It is determined that international sanctions in modern conditions are an effective mechanism for forcing the state to abandon aggressive policies or international law violation. But for this purpose sanctions must have long-lasting and comprehensive character. Therefore, sanctions are still an important mechanism of influence on Russia, which illegally annexed Ukrainian Crimea in 2014.

It is determined that the Crimean sanctions format has a wider sectoral application, as soon as the foreign trade of the peninsula with the EU and the US is de facto restricted, and Western companies are prohibited from doing business on the peninsula. On the other hand, these sanctions are limited only by the geographical scope of the peninsula, although Russian companies cooperating with the occupied Crimea are also subject to restrictions.

It was found that due to the strict restriction of export-import operations with Crimea, the foreign trade balance of the peninsula has decreased tenfold. The sanctions against Crimean ports reduced cargo turnover and their loss ratio increased.

It is noted that due to sanctions foreign investment in the Crimean economy has almost stopped, while the main investor – the Russian budget – invests most of its funds in large-scale infrastructure projects, which does not improve the socio-economic situation on the peninsula.

As a result of sanctions Crimea hasn't branched banking system, Russian retailers and oil traders do not start activity on the peninsula, so credit rates and prices in the region are higher than in neighboring regions of Russia. Because of the powerful repressive system created by Russia in Crimea there are no social protests, but Crimeans are leaving the peninsula.

It has been determined that further de-occupation of the peninsula is not possible without increasing the sanctions level against Russia and unifying the sanctions packages for the annexation of Crimea and aggression in eastern Ukraine.

Key words: USA, European Union, Russia, annexation, sanctions, Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol, socio-economic situation.